

UDK: 82.1

Shaxnoza MURODOVA,

Qo'qon universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: shaxnozamurodova_86@g.mail.com

Qo'qon universiteti professori, filol.f.d. Z.Qobilova taqrizi asosida

O'SIMLIKSHUNOSLIK TERMINLARINING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI TARJIMAVIY EKVIVALENTLIGI

Annotatsiya

Maqolada o'simlikshunoslik terminlarining tarjimaviy ekvivalentligida qayta nomlash yoki tavsifiy tarjimadan saqlanish, xalqaro botanik lug'atlar va ixtisoslashgan sohalarda, ikki tilla lug'atlar yordamida aniqlikka tekshirilishi, kontekstda qo'llanishi ham mos kelishi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: To'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, standart atamalar, xalqaro terminologiya, ilmiy birliklar, leksik-kontekstual tahlil, semantik tahlil, kontekstni anglash, izohli tarjima, deskriptiv ekvivalent, qavsli izoh, neologizm yaratish, tavsifiy tarjima (descriptive), transliteratsiya.

TRANSLATIONAL EQUIVALENCE OF BOTANICAL TERMS IN ENGLISH AND UZBEKISTAN

Annotation

The article examines the translation equivalence of botanical terms, avoiding renaming or descriptive translation, checking for accuracy using international botanical dictionaries and specialized, bilingual dictionaries, and using them in context.

Key words: Full equivalent, partial equivalent, standard terms, international terminology, scientific units, lexical-contextual analysis, semantic analysis, understanding the context, explanatory translation, descriptive equivalent, parenthetical explanation, neologism creation, descriptive translation, transliteration.

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ БОТАНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ НА АНГЛИЙСКИЙ И УЗБЕКИСТАНСКИЙ ЯЗЫКИ

Аннотация

В статье рассматривается эквивалентность перевода ботанических терминов, избегая переименования или описательного перевода, проверяя точность с помощью международных ботанических словарей и специализированных двуязычных словарей, а также используя их в контексте.

Ключевые слова: Полный эквивалент, частичный эквивалент, стандартные термины, международная терминология, научные единицы, лексико-контекстуальный анализ, семантический анализ, понимание контекста, толковый перевод, описательный эквивалент, вводное объяснение, создание неологизмов, описательный перевод, транслитерация.

Kirish. O'simlikshunoslik (botanika) terminlari ikki tilda ekvivalent tarzda ifodalanishi oson ko'ringan bo'lsa-da, amalda bu ko'p hollarda tarjima muammolarini keltirib chiqaradi. Chunki har bir til va madaniyat o'zining agrobiologik, ilmiy va leksik an'analari asosida terminologik tizimni shakllantiradi. Inglizcha terminlar odatda xalqaro fanda mustahkamlangan bo'lib, ularni o'zbek tiliga tarjima qilishda semantik moslik, funksional aniqlik va terminologik sodiqlik talab etiladi [2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. 1. Tarjimaviy ekvivalentlik turlari – Tarjimaviy ekvivalentlikning o'simlikshunoslikda asosiy shakllari quyidagilardir: To'liq

ekvivalent. To'liq ekvivalent – bu tarjimada manba tilidagi termin yoki iboraning ma'noviy, leksik, stilistik va funksional jihatdan to'liq mos keladigan muqobili mavjud bo'lgan holatdir. Bunday ekvivalentlar odatda universal fan sohalariga, xalqaro tasnifga kiruvchi tushunchalarga tegishlidir. "To'liq ekvivalent bu ikki tildagi birliklar o'rtasida ma'no, konnotatsiya va qo'llanilish sohalarining to'la mos kelishi bilan tavsiflanadi [2]". Tarjima nazariyasi nuqtai nazaridan bu turdagi ekvivalentlar standart atamalar, xalqaro terminologiya, biologik sinflar (masalan, photosynthesis, chlorophyll) va ilmiy birliklarda tez-tez uchraydi. Xususiyatlari. To'liq ekvivalentlar quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

No	Xususiyatlar	Tavsif
1	Ma'no jihatdan to'liq moslik	Terminlar semantik jihatdan mutlaq mos keladi
2	Ilmiy aniqlik	Odatda fan sohalarida qat'iy aniqlikka ega
3	Lug'aviy rasmiylik	Xalqaro lug'atlarga kiritilgan bo'ladi
4	Tarjima strategiyasi soddaligi	Qo'shimcha izohsiz tarjima qilish mumkin

O'simlikshunoslikdagi to'liq ekvivalent terminlar. Quyidagi jadvalda inglizcha va o'zbekcha o'simlikshunoslik terminlari o'rtasida to'liq ekvivalent holatlari misol tariqasida berilgan:

№	Inglizcha termin	O'zbekcha ekvivalenti	Izoh
1	Photosynthesis	Fotosintez	O'simliklarning yorug'lik orqali oziq ishlab chiqarish jarayoni
2	Chlorophyll	Xlorofill	Bargdagi yashil pigment
3	Pollination	Changlanish	O'simliklarning ko'payish bosqichi

Tadqiqot metodologiyasi. Bu terminlar xalqaro ilmiy tasniflarda, o'quv adabiyotlarida va lug'atlarda bir xil funksiyada va tushunchada qo'llanadi, shu sababli to'liq tarjima ekvivalentlar hisoblanadi. Tarjimon uchun metodik tavsiyalar: To'liq ekvivalent mavjud bo'lgan hollarda qayta nomlash yoki tavsifiy tarjimadan saqlanish zarur; Xalqaro botanik lug'atlar va ixtisoslashgan sohalarda bo'yicha yaratilgan ikki tilli lug'atlar yordamida aniqlik tekshirilishi lozim; Kontekstda qo'llanishi ham mos keladimi, shuni baholash zarur (ya'ni, texnik miqyosda ishlatilganmi, ommaviy tilda ishlatilganmi).

Qisman ekvivalent – bu tarjima jarayonida manba tilidagi termin yoki iboraning to'liq mos ekvivalenti maqsad tilida mavjud bo'lmaganda, unga yaqin, qisman mazmunli, lekin to'liq qamrab olmagan birlik yordamida tarjima qilinadigan holatdir. “Qisman ekvivalent, bu – tarjima jarayonida semantik, funksional yoki stilistik jihatdan to'liq mos kelmagan, ammo asosiy mazmunni qamrab oluvchi birlik bilan ifodalangan holat [2]”. Bu yondashuv, ayniqsa, ixtisoslashgan terminlar, madaniy jihatdan o'ziga xos atamalar va konkret texnologik terminlarda ko'proq uchraydi. Xususiyatlari:

№	Xususiyat	Tavsif
1	To'liq ekvivalent yo'qligi	Til va madaniyatlararo tafovut tufayli so'z yoki termin to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi.
2	Yaqin ma'no bilan ifodalanadi	Ekvivalent so'z umumiy tushunchani beradi, lekin barcha jihatlarini emas.
3	Kontekstga bog'liqligi	Terminning aniq tarjimasi foydalanilgan kontekstga qarab belgilanadi.

O'simlikshunoslikda qisman ekvivalentga misollar

№	Inglizcha termin	O'zbekcha tarjimasi (qisman)	Izoh
1	Green manure	Yashil o'g'it	To'g'ridan-to'g'ri “green manure” ekvivalenti yo'q, kontekstga qarab izoh bilan tarjima qilinadi [4].
2	Perennial	Ko'p yillik o'simlik	Ba'zida “doimiy o'simlik” deb xato tarjima qilinadi, aslida har yili meva beradi degani.
3	Thinning	Siyraklashtirish	O'zbekchada “terib tashlash” yoki “oraliq ni tanlab olib tashlash” degani [5].

Tahlil va natijalar. Tarjimon uchun metodik tavsiyalar: Leksik-kontekstual tahlil orqali terminning barcha qatlamlarini (semantik, stilistik, madaniy) ko'rib chiqish kerak. Qisman ekvivalent mavjud bo'lsa, qo'shimcha izoh bilan boyitish muhim (masalan, “ya'ni” ifodalari bilan). Ixtisoslashtirilgan lug'atlardan va fan sohasiga oid materiallardan foydalanish orqali aniqlik oshiriladi. Qisman

Misol:

Inglizcha atama	O'zbekcha tarjima	Izoh
Cover crop	Yopuvchi ekin	Amalda “oraliq ekin”, “eroziyaga qarshi ekin” sifatida ishlatiladi
Damping off	Ko'chatning chirishi	Lug'aviy emas, balki tushuntiruvchi tarjima talab qiladi

Deskriptiv (tavsifiy) ekvivalent. Deskriptiv ekvivalent – manba tilidagi termin yoki iboraning maqsad tilida aniq yoki to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti yo'q bo'lsa, u holda izohlovchi, tavsiflovchi so'zlar yoki iboralar bilan tarjima qilinadi. Bunday tarjimada leksik muqobil o'rniga ta'rifga yaqin ifoda ishlatiladi (Descriptive equivalence is used when a term has no exact

counterpart in the target language and is instead translated through a description of its form, function, or significance) [6]”. Bu yondashuv, ayniqsa, madaniy, biologik yoki terminologik sohalarda muhimdir, chunki har bir tilda barcha tushunchalarning tayyor ekvivalenti mavjud emas.

№	Xususiyat	Tavsif
1	Ekvivalent so'z yo'qligi	Termin yoki so'z maqsad tilida mavjud emas.
2	Tavsif orqali tarjima	So'zning funksiyasi, shakli, vazifasi, ko'rinishi orqali izoh beriladi.
3	Ko'pincha fan va madaniyatga oid	Etnografik, biologik, madaniy terminlarda qo'llaniladi.
4	Lug'aviy aniqlikdan ko'ra tushunarlik ustuvor	Tarjima matnining o'quvchi uchun tushunarli bo'lishi maqsad qilinadi.

Tarjimon uchun tavsiyalar: Deskriptiv tarjima usuli ishlatilganda, qisqa va tushunarli ta'rif berish zarur. Bu usul ayniqsa, lug'atga kiritish, ilmiy maqola, yoki pedagogik materiallar tayyorlashda foydalidir. Zarurat tug'ilganda

tavsifga ko'makchi rasm, diagramma yoki qavs ichidagi qisqa tushuntirish ham qo'shilishi mumkin. Termin bevosita tarjima qilinmaydi, balki uning mazmuni tavsif orqali ifodalanadi. d) Non-ekvivalent (yangi nomlash kerak bo'ladigan). Non-

ekvivalent birliklar – bu manba tilida mavjud bo'lgan, ammo maqsad tilida tayyor leksik yoki terminologik muqobili yo'q birliklardir. Bunday hollarda tarjimon yangi nom yaratishi, ya'ni neologizm, tavsifiy yoki semantik yondashuvlar orqali

yangi ifoda taklif qilishi talab etiladi (A non-equivalent term is a lexical item in the source language for which no direct equivalent exists in the target language due to cultural, scientific, or terminological gaps) [4].

№	Sabab	Izoh
1	Termin yangi fan yoki texnologiyaga oid	Maqsad tilda hali nomlanmagan.
2	Madaniy yoki ekologik o'ziga xoslik	Atama maqsad til madaniyatida mavjud emas.
3	Hududiy iqlim/fazoviy farq	Masalan, tropik o'simliklar O'zbekistonda uchramaydi.

O'simlikshunoslikda non-ekvivalent birliklarga misollar

№	Inglizcha atama	O'zbek tilida mavjud ekvivalent	Tavsiya etilgan tarjima yoki tavsif
1	Cucamelon	Yo'q	“Mini tarvuzgulli bodring” yoki “tarvuzbodring”
2	Tomtato	Yo'q	“Pomkartoshka” (pomidor-kartoshka gibridi)
3	Kudzu vine	Yo'q	“Kudzu lianasi” (lotincha nom asosida transliteratsiya)

Non-ekvivalent birliklarni tarjima qilish usullari:

Usul	Tavsif
Tavsifiy tarjima (descriptive)	Tushunchani izoh orqali bayon qilish
Transliteratsiya	Lotincha/inglizcha shaklni moslashtirib yozish
Neologizm yaratish	O'zbek tilidagi yangi nom yasash (masalan, “ekokokteyl”)
Qavsli izoh	Asl atama saqlanib, qavsda izoh beriladi

Tarjimonlar uchun tavsiyalar: Tarjima qilingan atamalarni uzluksiz terminologik foydalanishga tayyorlash uchun lug'atlarga, risolalarga, ilmiy maqolalarga kiritish muhim. Yangi nomlar shaklan soddaligi, semantik aniqiligi va

ilmiy asosga ega bo'lishi lozim. Bunday holatlarda o'zbek tilida mavjud bo'lmagan termin uchun yangi atama ishlab chiqiladi. Misol:

Inglizcha atama	O'zbekcha variantlari	Izoh
Bolting	Gullashga erta o'tish / boltalanish	Sholg'om, ismaloq kabi ekinlarda kuchsizlashgan holat
Shelterbelt	Shamolbardosh daraxt qatori	Agroekologik himoya vositasi

2. Tarjimaviy ekvivalentlikda kontekst muhimligi.

Tarjimada kontekst deganda, til birliklarining atrof-muhitdagi til birliklari bilan bog'liqligi, shuningdek, madaniy, funksional va mavzuli axborot nazarda tutiladi. Har qanday termin yoki ibora ma'nosi shu kontekstga qarab farq qilishi mumkin. Tarjimaviy ekvivalentlik esa – mazmunni maqsad tilida ekvivalent vositalar bilan ifodalash jarayonidir. Ammo bu ekvivalentlik faqat so'z darajasida emas, balki kontekstga bog'liq holda ta'minlanadi.

Xulosa va takliflar. Nima uchun kontekst muhim? A) Polisemiya (ko'p ma'nolilik). So'zning birdan ortiq ma'nosi bo'lishi mumkin — faqat kontekst uni aniqlaydi. B)

Terminlarning soha va mavzuga ko'ra ma'nosi o'zgaradi. Ayniqsa, ixtisoslashgan terminlar (botanika, agronomiya) uchun bu dolzarb. C) Kross-madaniy tafovutlar. Bir til madaniyatida mavjud bo'lgan hodisa boshqa til uchun yangi yoki noma'lum bo'lishi mumkin.

Terminlar semantik jihatdan barqaror emas, ular har doim kontekst, vaqt, joy, madaniyat va fanlararo aloqalarga ko'ra dinamik ravishda o'zgaradi. Shu bois, har bir tarjima jarayonida tarjimon lingvistik emas, funksional va pragmatik yondashuv asosida harakat qilishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov, O. (2019). Biogibrid o'simliklar haqida. O'zbekiston Qishloq xo'jaligi jurnali.
2. Komissarov, V.N. (1990). Teoriya perevoda. Moskva: Vysshaya shkola.
3. FAO Terminology Portal. Food and Agriculture Organization (2023).
4. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
5. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
6. Frolov, A. (2021). Unusual Vegetables Encyclopedia. Moscow: Mir Botaniki.
7. Longman Dictionary of Botany. (2022). London: Pearson Education.
8. Glossary of Agroecology. (2021). FAO.
9. Catford, J.C. (1965). A Linguistic Theory of Translation. Oxford University Press.
10. USDA Plant Database. <https://plants.usda.gov>